

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱ

ՓՈՐՁԱԳԵՏԻ ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՑՈՒՑՈՂԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ՎԱՀԵ ԵՆԳԻԲԱՐՅԱՆ

Փորձագիտական գործունեության նպատակը վարույթն իրականացնող մարմնին որոշակի փաստական տվյալներով ապահովելն է, որոնք որոշակի պահանջների բավարարման դեպքում ճանաչվում են որպես ապացույցներ և դրվում գործով կայացվող այս կամ այն որոշման հիմքում: Այս տեսանկյունից փորձագիտական գործունեությունը սերտորեն կապված է ապացուցման գործընթացի, այն է՝ գործի օրինական, հիմնավորված և արդարացի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքներ բացահայտելու նպատակով ապացույցներ հավաքելու, ստուգելու և գնահատելու հետ, որն իրականացվում է հատուկ գիտելիքների կիրառմամբ՝ փորձագիտական եզրակացություն տալու միջոցով:

Փորձագիտական հետազոտության ընթացքն ու արդյունքներն ամրագրվում են փորձագետի եզրակացության մեջ: Այս իմաստով հարկ ենք համարում ընդգծել, որ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծով (այսուհետև՝ Նախագիծ) ապացույց է համարվում ոչ միայն փորձագետի եզրակացությունը, այլ նաև փորձագետի կարծիքը և փորձագետի ցուցմունքը (*Նախագիծի 86-րդ հոդված*), ինչը կապված է փորձագետի՝ որպես քրեական դատավարության սուբյեկտի դատավարական վիճակի որոշակի փոփոխության հետ:

Անշուշտ, գործող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետև՝ ՀՀ ՔԴՕ) իրավակարգավորումների պարագայում մասնագետի կարծիքը չի կարող փոխարինել փորձագետի եզրակացությանը: Նշված հարցին անդրադարձել է նաև Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանը (այսուհետև՝ Վճռաբեկ դատարան), որը, մասնավորապես վերլուծելով ՀՀ ՔԴՕ-ի համապատասխան նորմերը, արձանագրել է. «*Այսպիսով, փորձագետի եզրակացությունն իրենից ներկայացնում է գրավոր շարադրված հետևություններ, որտեղ փորձագետը հատուկ գիտելիքների կիրառմամբ կատարված հետազոտությունների հիման վրա պատասխանում է վարույթն իրականացնող մարմնի առաջադրած հարցերին:*

Ինչ վերաբերում է մասնագետին, ապա վերջինս հետազոտություններ չի իրականացնում և եզրակացություն չի տալիս, այլ որևէ

բնագավառում իր ունեցած հստություններով և գիտելիքներով աջակցում է վարույթն իրականացնող մարմնին այս կամ այն քննչական կամ այլ դատավարական գործողությունը կատարելիս: Այլ խոսքով՝ վերջինիս կողմից տրվող կարծիքը ոչ թե հետազոտության արդյունք է, այլ կոնկրետ հարցի վերաբերյալ մասնագիտական գիտելիքների կամ փորձի վրա հիմնված դիրքորոշում: Ուստի պատահական չէ, որ օրենքով մասնագետի կարծիքը չի դիտվում որպես ապացույցի ինքնուրույն տեսակ, և այն չի կարող փոխարինել փորձագետի եզրակացությանը: Այն վարույթն իրականացնող մարմնի համար կարող է ունենալ ուղղորդող, խորհրդատվական նշանակություն»¹:

Փորձաքննության արդյունք հանդիսացող փորձագիտական եզրակացությունը՝ որպես ապացույցի ինքնուրույն տեսակ, գնահատում է վարույթն իրականացնող մարմինը՝ առաջնորդվելով ապացույցների գնահատման ընդհանուր կանոններով և հաշվի առնելով ապացույցի այս տեսակի առանձնահատկությունները:

ՀՀ ՔԴՕ 127-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ապացույց ենթակա է գնահատման՝ վերաբերելիության, թույլատրելիության, իսկ ամբողջ ապացույցներն իրենց համակցությամբ՝ գործի լուծման համար բավարարության տեսանկյունից»:

Հարկ է նշել, որ «ապացույցի գնահատում» հասկացության և դրա բովանդակության վերաբերյալ մասնագիտական գրականության մեջ արտահայտվել են տարբեր կարծիքներ: Այսպես, Ռ. Ս. Բելկինն ապացույցների գնահատումը բնութագրում է որպես մտավոր տրամաբանական գործընթաց, որն ուղղված է որոշելու ապացույցների թույլատրելիությունն ու վերաբերելիությունը, դրանց միջև կապի առկայությունը և այդ կապի բնույթը, ապացույցների նշանակությունն ու ճշմարտության բացահայտման գործում դրանց օգտագործման հնարավորությունները²:

Մեկ այլ սահմանման համաձայն՝ փորձագետի եզրակացության գնահատումը ենթադրում է որոշակի գործով վարույթն իրականացնող մարմնի ներքին համոզմունքի ձևավորում՝ եզրակացության գիտական հիմնավորվածության և արժանահավատության, ինչպես նաև դրանում արված հետևությունների ապացուցողական նշանակության վերաբերյալ³:

Հաշվի առնելով մասնագիտական գրականության մեջ արտահայտված կարծիքները՝ փորձագետի եզրակացության գնահատումը կարելի է սահմանել որպես հետաքննության մարմնի, քննիչի, դատարանի կամ դատախազի մտավոր տրամաբանական գործունեություն, որով գնահատող սուբյեկտի մեջ ձևավորվում է ներքին համոզմունք եզրակացության թույլատրելիության, վերաբերելիության, արժանա-

¹ Արտեմ Արմենի Հարությունյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2016 թ. նոյեմբերի 1-ի ՍԴ3/0226/01/14 որոշման 16 և 16.1-րդ կետերը:

² Տե՛ս **Белкин Р. С.** Собрание, исследование и оценка доказательств. М., 1966, էջ 65:

³ Տե՛ս «Судебно-почерковедческая экспертиза». М., 1971, էջ 314:

հավատության, գիտական հիմնավորվածության վերաբերյալ, որոնց հիման վրա հետևություններ են արվում գործի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների բացահայտման համար փորձագետի եզրակացության մեջ շարադրված փաստական տվյալների դերի և նշանակության մասին:

Փորձագետի եզրակացության գնահատման հարցում հատկապես կարևոր նշանակություն ունի գնահատող սուբյեկտի մեջ ներքին համոզմունքի ձևավորումը: Մասնագիտական գրականության մեջ ներքին համոզմունքը դիտվում է որպես ապացույցների գնահատման մեթոդ, հնարք, սկզբունք, որպես գնահատման չափանիշ կամ արդյունք⁴: Ընդ որում՝ այս կամ այն անհայտ փաստը փորձագետը պարզում է իրեն հայտնի այլ փաստերի հետազոտությամբ՝ իր ներքին համոզմունքին համապատասխան⁵: Վարույթն իրականացնող մարմինն իր հերթին ներքին համոզման է գալիս փորձագետի եզրակացությունը գործով որպես ապացույց օգտագործելու վերաբերյալ:

Այս տեսանկյունից հարկ է նշել, որ Վճռաբեկ դատարանը *Ա. Ավագյանի և Վ. Սահակյանի գործով 2014 թվականի հոկտեմբերի 31-ի թիվ ԵԿԴ/0252/01/13* որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշմամբ վարույթն իրականացնող մարմինների ներքին համոզմունքը դիտում է որպես «ապացույցների բավարարության» որոշման չափանիշ:

Այնուհետև, վերը նշված մոտեցման համատեքստում *Արայիկ Խաչատրյանի գործով 2015 թվականի մարտի 27-ի թիվ ԿԴ1/0006/01/14* որոշման մեջ Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է ապացույցի առանձին տեսակը՝ փորձագետի եզրակացությունը, գնահատելու խնդրին: Նշված գործով Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումը հանգում է այն բանին, որ.

«(...) փորձագետի եզրակացությունը արժանահավատության տեսանկյունից գնահատելիս վարույթ իրականացնող մարմինը, ի թիվս այլնի, պետք է հաշվի առնի օրենքով փորձագետի եզրակացությանը ներկայացվող պահանջների պահպանվածությունը: (...) փորձագետի եզրակացությունում կատարված հետազոտությունների ողջ ընթացքն ու արդյունքները պետք է շարադրվեն ամբողջական և հնարավորին չափ մանրամասն, կատարված հետազոտությունների և հետևությունների միջև պետք է առկա լինի տրամաբանական կապ, բացառվեն իմաստային հակասությունները: Միայն այդ դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը հնարավորություն կունենա հասկանալ հետազոտության էությունը և պատշաճ գնահատել դրա արդյունքները: Մինևույն ժամանակ այն դեպքում, երբ փորձագետի եզրակացությունը չի համապա-

⁴ Մանրամասն տե՛ս **Новик В. В.** Криминалистические аспекты доказывания по уголовным делам: проблемы теории и практики. СПб., 2005, էջ 354-365:

⁵ Տե՛ս **Соколовский З. М.** Оценка заключений криминалистической экспертизы письма. М., 1959, էջ 13:

տասխանում նշված պահանջներին, օրենսդիրը, հիմք ընդունելով փորձագետի եզրակացության՝ որպես որոշակի հանգամանքներ հաստատելու համար թույլատրելի ապացույցի անփոխարինելիությունը, վարույթն իրականացնող մարմնին օժտել է այդ պահանջների պահպանումն ապահովելու այնպիսի լծակներով, ինչպիսիք են լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննություն նշանակելը, փորձագետին հարցաքննելը: (...)»⁶:

Պետք է նկատել, որ մասնագիտական գրականության մեջ փորձագետի եզրակացության գնահատման վերաբերյալ օգտագործվում են տարբեր եզրույթներ. մի դեպքում խոսվում է եզրակացության գնահատման «տարրերի»⁷, մեկ այլ դեպքում՝ գնահատման «չափանիշներ»⁸, երրորդ դեպքում՝ փորձագետի եզրակացության գնահատման «տեսակետների»⁹ (կողմերի) մասին: Ընդ որում, երբեմն նշված եզրույթները միաժամանակ օգտագործվում են փորձագետի եզրակացության գնահատման ենթակա միևնույն հատկանիշը մատնանշելու համար:

Կարծում ենք՝ այս հասկացությունները, չնայած իրենց սերտ կապին, էականորեն տարբերվում են: Ուստի անհրաժեշտ է դրանք որոշակիորեն տարանջատել միմյանցից, հստակեցնել յուրաքանչյուրի բովանդակությունը:

Փորձագետի եզրակացության գնահատման «տարրերը», մեր կարծիքով, եզրակացության՝ գնահատման ենթակա այն հատկանիշները կամ կողմերն են, որոնց միաժամանակյա առկայությունը պարտադիր է փորձագետի եզրակացությունը գործով որպես ապացույց օգտագործելու համար: Այդ հատկանիշներից որևէ մեկի բացակայությունը հանգեցնում է փորձագետի եզրակացության ապացուցողական նշանակության կորստին:

Փորձագետի եզրակացության գնահատման «չափանիշները» գիտությամբ և պրակտիկայով մշակված այն կողմնորոշիչներն են, որոնց վրա հիմնվելով վարույթն իրականացնող մարմինը ձևավորում է ներքին համոզմունք փորձագետի եզրակացության այս կամ այն տարրի

⁶ Հիմք ընդունելով այս իրավական վերլուծությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ տուժողի՝ գործի համար էական նշանակություն ունեցող փաստերն ընկալելու և դրանք վերարտադրելու ունակությունը պարզելու համար նշանակված դատահոգեբանական-դատահոգեբուժական համալիր փորձաքննության եզրակացության մեջ առկա են անհատականություններ, հակասություններ, իսկ ստորադաս դատարանները դրանք վերացնելուն ուղղված միջոցներ չեն ձեռնարկել, ուստի որոշել է բեկանել ստորադաս դատարանների դատական ակտերը և գործն ուղարկել առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության ձեռնարկելու համար նաև օրենքով նախատեսված համապատասխան միջոցներ (փորձագետի հարցաքննություն կամ լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննության նշանակում)՝ որոշմամբ արձանագրված հակասությունները վերացնելու համար (*մանրամասն տե՛ս* «Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի որոշումների գիտագործնական մեկնաբանություններ», հատոր 3-րդ, Եր., 2016, էջ 316-317):

⁷ Տե՛ս **Сахнова Т. В.** Судебная экспертиза. М., 2000, էջ 253-254:

⁸ Տե՛ս **Притузова В. А.** Оценка заключения криминалистической экспертизы вышестоящим судом. М., 1960, էջ 8:

⁹ Տե՛ս **Новик В. В.**, նշվ. աշխ., էջ 365-376:

առկայության կամ բացակայության մասին: Այլ կերպ ասած՝ եզրակացության գնահատման չափանիշները ծառայում են դրա տարրերի գնահատման նպատակին և փորձագետի եզրակացության գնահատման ենթակա տարրերի առկայության կամ բացակայության որոշման պայմաններ են:

Մասնագիտական գրականության մեջ, ինչպես նշեցինք, շատ դեպքերում փորձագետի եզրակացության գնահատման տարրերն ու չափանիշները չեն տարանջատվում. ներկայացվում են միասնաբար թվարկմամբ: Այսպես, Ե. Ի. Գալյաշինան փորձագետի եզրակացության գնահատման գործընթացում առանձնացնում է գնահատման ենթակա հետևյալ տարրերը.

- *փորձաքննությունն նշանակելու և կատարելու դատավարական կարգը,*

- *փորձագետի եզրակացությունը կազմելու ճշտությունը և դրա մեջ օրենքով նախատեսված բոլոր ռեկվիզիտների առկայությունը,*

- *փորձագետի ձեռնհասությունը,*

- *գործի էլքով փորձագետի շահագրգռվածությունը,*

- *հետազոտության ներկայացված օբյեկտների ձեռքբերման և պահպանման դատավարական կարգի պահպանումը,*

- *փորձագետի եզրակացության արժանահավատությունը, դրանում շարադրված հետևությունների գիտական հիմնավորվածությունը, պատճառաբանվածությունը, հետևությունների համապատասխանությունը կատարված հետազոտություններին, կիրառված մեթոդիկաների արժանահավատությունը և մեթոդների հիմնավորվածությունը,*

- *գիտական հիմնավորվածության ստուգումը, որը ենթադրում է հետևությունների տրամաբանական կապը կատարված հետազոտությունների հետ,*

- *փորձագետին ներկայացված նյութերի ամբողջականությունը¹⁰:*

Այլ հեղինակներ փորձագետի եզրակացության գնահատումը բաժանում են երկու փոխկապակցված մասերի՝

ա) փորձագետի եզրակացության գիտական հիմնավորվածության, պատճառաբանվածության, նրա հետևությունների մանրամասն, բազմակողմանի և օբյեկտիվ ստուգումը,

բ) փորձագետի եզրակացության մեջ շարադրված փաստերի ապացուցողական նշանակության որոշումը, գործով ձեռք բերված այլ ապացույցների հետ դրանց կապի և հարաբերության պարզումը¹¹:

Մեր կարծիքով անհրաժեշտ է տարանջատել փորձագետի եզրակացության գնահատման ենթակա տարրերը և յուրաքանչյուր տարրի համար առանձնացնել դրա գնահատման համապատասխան չափա-

¹⁰ Տե՛ս Գալյաշինա Ե. Ի. Назначение, производство и оценка заключения судебной экспертизы // http://www.rusexpert.ru/books/cena_slova3/029.htm (20.04.2010):

¹¹ Տե՛ս «Судебно-почерковедческая экспертиза», էջ 314:

նիշները: Այս տեսակետից փորձագետի եզրակացության գնահատումը, կարծում ենք, ներառում է գնահատման ենթակա երեք հիմնական տարրերի ամբողջություն՝

ա) փորձաքննությունը նախապատրաստելու, նշանակելու և կատարելու դատավարական կարգի պահպանման (եզրակացության որպես սպացույցի թույլատրելիության) գնահատումը,

բ) եզրակացության արժանահավատության և գիտական հիմնավորվածության գնահատումը,

գ) եզրակացության մեջ շարադրված փաստերի՝ որպես սպացույցների վերաբերելիության, եզրակացության դերի և նշանակության գնահատումը գործով ձեռք բերված այլ սպացույցների շարքում:

Այս տարրերից յուրաքանչյուրն ունի դրա բովանդակությունը կազմող որոշակի չափանիշների համակարգ, որոնց գնահատմամբ որոշվում են փորձագետի եզրակացության վերը թվարկված տարրերի բովանդակությունը, դրանց առկայությունը կամ բացակայությունը և, ի վերջո, դրանց ապացուցողական նշանակությունն ու գործով կայացվող որոշման հիմքում դնելու հարցը: Ընդ որում, այդ տարրերը սերտորեն փոխկապակցված և փոխապայմանավորված են, և դրանցից մեկի գնահատման արդյունքներն ազդում են մյուսի գնահատման արդյունքների վրա:

Ավելին, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետև՝ ՄԻԵԴ) պրակտիկայում փորձագետի եզրակացության գիտական հիմնավորվածության և դրա գնահատման միջազգային իրավական երաշխիքը դիտվում է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի առաջին կետի՝ արդար դատաքննության իրավունքի շրջանակներում: Այդ կետի համաձայն՝ *«Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք»:*

ՄԻԵԴ-ն իր մի շարք որոշումներում¹² հատուկ նշել է, որ անկողմնակալ փորձագետի գիտականորեն հիմնավորված փորձագիտական եզրակացությունը յուրաքանչյուրի արդար դատաքննության իրավունքի մաս է¹³:

Հանցագործությունների քննության գործընթացում փորձագետի եզրակացության դերն ու նշանակությունը որոշելու համար անհրա-

¹² Տե՛ս, օրինակ, Brandstetter v. Austria, 28 August 1991; Eskelinen and others v. Finland, 8 August 2006; Kamasinski v. Austria, 19 December 1989 գործերով Եվրոպական դատարանի վճիռները, ինչպես նաև «Կրեուզն ընդդեմ Լեհաստանի» գործով վճիռը 19.06.2001 թ. (Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, Վճիռների ժողովածու, խմբ. Դ. Ավետիսյան, Եր., 2006, էջ 9-36):

¹³ Մանրամասն տե՛ս նաև **Դ. Մելքոնյան**, Ապացույցների թույլատրելիության եվրոպական չափանիշները, «Պետություն և իրավունք», № 4 (42), 2008, էջ 14-19:

ժեշտ է քննարկել դրա՝ *գնահատման ենթակա տարրերի և չափանիշների բովանդակությունը և դրանց նշանակությունը*:

Ինչպես արդեն նշել ենք, փորձագետի եզրակացության՝ գնահատման ենթակա առաջին տարրը *փորձաքննությունը նախապատրաստելու, նշանակելու և կատարելու դատավարական կարգի պահպանման (եզրակացության թույլատրելիության)* գնահատումն է: Այն, ըստ էության, բխում է ապացույցների թույլատրելիության օրենսդրական ընդհանուր պահանջից, մասնավորապես՝ 2015 թ. դեկտեմբերի 6-ի հանրաքվեով ընդունված ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված դրույթից, որն արգելում է հիմնական իրավունքների խախտմամբ ձեռք բերված կամ արդար դատաքննության իրավունքը խաթարող ապացույցի օգտագործումը:

Ապացույցի ձեռքբերման դատավարական կարգի պահպանվածության՝ փորձագետի եզրակացության թույլատրելիության տեսանկյունից ստուգվում է, թե արդյո՞ք փորձագետ է նշանակվել համապատասխան բնագավառում ձեռնհաս և գործով չշահագրգռված անձը (*ՀՀ ՔՂՕ 85-րդ հոդվածի 1-ին մաս*), չկա՞ն արդյոք փորձագետին բացարկ հայտնելու հիմքեր (*ՀՀ ՔՂՕ 97-րդ հոդված*), պահպանվե՞լ է փորձաքննությունն նշանակելու և կատարելու դատավարական կարգը (*ՀՀ ՔՂՕ 243-252-րդ հոդվածներ*), փորձագետին բացատրվե՞լ են նրա իրավունքներն ու պարտականությունները, փորձագետը նախազգուշացվե՞լ է եզրակացությունն տալուց հրաժարվելու, խուսափելու կամ ակնհայտ կեղծ եզրակացություն տալու համար սահմանված պատասխանատվության մասին (*ՀՀ ՔՂՕ 248-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, 249-րդ հոդվածի 2-րդ մաս*), փորձագետի եզրակացության կառուցվածքն ու բովանդակությունը համապատասխանու՞մ են արդյոք ՀՀ ՔՂՕ-ով սահմանված պահանջներին (*ՀՀ ՔՂՕ 250-րդ հոդվածի 2-րդ մաս*) և այլն: Այս և ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությամբ նախատեսված այլ դրույթները փորձագետի եզրակացության թույլատրելիության գնահատման հիմքերն են, և դրանք չպահպանելը հանգեցնում է փորձագետի եզրակացությունը գործով որպես ապացույց օգտագործելու անթույլատրելիությանը:

Փորձագետի եզրակացության թույլատրելիությունը գնահատելիս պետք է ստուգել նաև, թե փորձագիտական հետազոտության ներկայացված օբյեկտները, համեմատական նմուշները կամ այլ նյութերը ձեռք բերելիս պահպանվել են արդյոք քրեադատավարական օրենսդրության պահանջները, և այդ նմուշները կարող են արդյոք գործով օգտագործվել որպես թույլատրելի ապացույցներ: Խոսքը մասնավորապես, վերաբերում է «թունավորված ծառի պտուղների մասին» հայտնի կանոնին, որի համաձայն՝ օրենքի խախտմամբ կատարված քննչական գործողության դեպքում պետք է անթույլատրելի ճանաչել ոչ միայն տվյալ քննչական գործողության արձանագրությունը, այլև դրա ընթացքում ձեռք բերված բոլոր նյութերն ու դրանց հետազոտման արդյունք-

ները¹⁴: Օրինակ՝ անթույլատրելի պետք է ճանաչել ոչ միայն օրենքի խախտմամբ կատարված խուզարկության կամ առգրավման արձանագրությունը և դրանով ձեռք բերված իրեղեն ապացույցները, այլ նաև դրանց փորձագիտական հետազոտությամբ փորձագետի տված եզրակացությունը: Կամ՝ անթույլատրելի է ոչ միայն բռնությամբ, սպառնալիքով կամ խաբեությամբ (*ՀՀ ՔՂՕ 105-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետ*) համեմատական հետազոտության համար ձեռք բերված նմուշների, այլ նաև դրանց կապակցությամբ փորձագետի տված եզրակացության օգտագործումը որպես ապացույց և այլն:

Ճիշտ է, «թունավորված ծառի պտուղների մասին» կանոնը չի ամրագրվել ՀՀ ՔՂՕ-ում, սակայն պրակտիկայում այն լայնորեն կիրառվում է: Օրինակ՝ Վճռաբեկ դատարանն իր որոշումներից մեկում, կասկածի տակ դնելով դատաքիմիական փորձաքննության եզրակացության արժանահավատությունը, նշում է. *«Ինչ վերաբերում է փորձագետի կողմից անձամբ ավտոմեքենայից վերցված մանրաթելի նմուշին, որը նույնացվել է տուժողի հագուստի մանրաթելերի հետ, ապա պետք է քննարկման առարկա դարձվի այն հարցը, թե ավտոմեքենայից նմուշ վերցնելիս արդյոք պահպանվել են ՀՀ ՔՂՕ 253-256-րդ հոդվածներով նախատեսված հետազոտման համար նմուշներ ստանալու վերաբերյալ օրենսդրության պահանջները և ըստ այդմ որոշել փորձաքննության եզրակացության այդ մասը մեղադրող ապացույց դիտելու կամ չդիտելու հարցը»¹⁵:*

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով քրեադատավարական օրենքի էական խախտմամբ կատարված քննչական գործողությունից բխող ապացույցների թույլատրելիության հարցին, վերը վկայակոչված *Արմեն Սեյրանի Սարգսյանի վերաբերյալ որոշման* մեջ ձևավորել է այն իրավական դիրքորոշումը, որ «օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցի» ներքո անհրաժեշտ է հասկանալ նաև այն ապացույցները, որոնք ձեռք են բերվել թեկուզ առանց օրենքի խախտման, սակայն օրենքի խախտմամբ կատարված քննչական կամ դատավարական գործողությամբ կամ այն ապացույցների հիման վրա, որոնք ձեռք էին բերվել օրենքի խախտմամբ կամ անթույլատրելի ապացույցի հետ զտնվում են պատճառահետևանքային կապի մեջ: Այսպիսով՝ Վճռաբեկ դատարանը հաստատել է ՀՀ ներպետական իրավունքում «թունավոր ծառի պտուղների» կանոնի առկայությունը¹⁶:

¹⁴ Մանրամասն տե՛ս **Դ. Մեյրոնյան**, Ապացույցների թույլատրելիության պայմանների ընդհանուր բնութագիրը, «Իրավագիտության հարցեր», № 4, 2005, էջ 47-55, **Հ. Դուկասյան**, Ապացույցներն անթույլատրելի ճանաչելու դատավարական կարգն ու հետևանքները «Պետություն և իրավունք», № 1 (15), 2002, էջ 42-53:

¹⁵ «ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական և զինվորական գործերով պալատի որոշումների ժողովածու», հ. 3, Եր., 2001, էջ 195:

¹⁶ Մանրամասն տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ Արմեն Սեյրանի Սարգսյանի վերաբերյալ 2009 թվականի սեպտեմբերի 16-ի թիվ ԵՔԲԴ/0295/01/08 որոշման 15-17-րդ կետերը:

Նշված կանոնն իր կիրառությունն է գտել նաև ՀՀ դատական պրակտիկայում: Այսպես, ՀՀ Արագածոտնի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին աստիճանի դատարանը *Մ. Օհանյանի գործով* դատավճռում «ՀՀ վճռաբեկ դատարանի Ա. Սարգսյանի վերաբերյալ որոշմամբ արտահայտած իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո գնահատելով *Մ. Օհանյանի վերաբերյալ քրեական գործով ամբաստանյալի մեղադրանքի հիմքում դրված Տոբսիկոքիմիական փորձաքննությունների թիվ 14-2255 և 14-2258 եզրակացությունները՝ գտել է, որ դրանք անթույլատրելի են, քանի որ հիմնված են օրենքի խախտմամբ կատարված քննչական գործողության և դրա արդյունքում ձեռք բերված ապացույցի վրա:*

Դատարանը, մասնավորապես, հիմք ընդունելով այն փաստը, որ սույն քրեական գործով ամբաստանյալ Մ. Օհանյանից և վկա Ա. Մուրադյանից մագի և մեզի նմուշները ստացվել և փորձաքննությունները նշանակվել են օրենքի ակնհայտ և կոպիտ խախտումներով, մասնավորապես՝ կատարվել է ոչ պատշաճ սուբյեկտի կողմից, նմուշներ վերցնելու մասին որոշումները կայացվել, այնուհետև փորձանմուշները վերցվել և արձանագրությունները կազմվել են քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված պահանջների ակնհայտ և կոպիտ խախտումներով, որոնց ուժով նմուշներ վերցնելու արձանագրությունը և դրա հիման վրա ստացված նմուշներն անթույլատրելի են, ուստի թունավոր ծառի պտուղների սկզբունքով անթույլատրելի են նաև Տոբսիկոքիմիական փորձաքննությունների թիվ 14-2255 և 14-2258 եզրակացությունները, քանի որ բացի այն, որ դրանց կատարման իրավական հիմքը հանդիսացող որոշումը կայացրել է ոչ պատշաճ սուբյեկտը, այլև՝ դրանց բովանդակությունն անմիջականորեն բխում է օրենքի խախտմամբ կատարված նմուշներ ստանալու արձանագրություններից և փորձաքննություն նշանակելու մասին որոշումներից, այսինքն՝ այդ ապացույցները գտնվում են պատճառահետևանքային կապի մեջ»¹⁷:

Ուշագրավ է նաև այն, որ քննարկվող քրեական գործով փորձագետի եզրակացությունը դատարանն արդարացիորեն գնահատել է փորձագիտական հետազոտման ներկայացված օբյեկտների՝ նմուշների ձեռքբերման հավաստիության տեսանկյունից՝ արձանագրելով, որ անթույլատրելի է ճանաչում փորձագետի եզրակացությունը «...նաև այն տեսանկյունից, որ փորձանմուշները վերցվել և փորձաքննությունները նշանակվել են քրեադատավարական օրենքի պահանջների **էական խախտումներով:** (...)¹⁸»:

Մինևույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանը *Արայիկ Օնիկի Խաչատրյանի գործով* որոշման մեջ, վերլուծելով ՀՀ ՔԴՕ 59-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետի, 108-րդ հոդվածի, 250-րդ հոդվածի 2-րդ մասի,

¹⁷ ՀՀ Արագածոտնի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին աստիճանի դատարանի 2015 թ. հոկտեմբերի 21-ի ԱԸԱԴ1/0010/01/15 դատավճիռը (կետ 1.3.):

¹⁸ Նույն տեղում (կետ 1.2.):

25-րդ հոդվածի պահանջները, արձանագրում է.

«(...) Այսպես, փորձագետի եզրակացությունը արժանահավատության տեսանկյունից գնահատելիս վարույթ իրականացնող մարմիններ, ի թիվս այլնի, պետք է հաշվի առնի օրենքով փորձագետի եզրակացությանը ներկայացվող պահանջների պահպանվածությունը: Մասնավորապես ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 250-252-րդ հոդվածների համադրված վերլուծությունից հետևում է, որ փորձագետի եզրակացությունը պետք է լինի հիմնավորված, բավարար չափով հստակ և լրիվ: Այլ խոսքով փորձագետի եզրակացությունում կատարված հետազոտությունների ողջ ընթացքն ու արդյունքները պետք է շարադրվեն ամբողջական և հնարավորին չափ մանրամասն, կատարված հետազոտությունների և հետևությունների միջև պետք է առկա լինի տրամաբանական կապ, բացառվեն իմաստային հակասությունները: Միայն այդ դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը հնարավորություն կունենա հասկանալ հետազոտության էությունը և պատշաճ գնահատել դրա արդյունքները: Միննույն ժամանակ այն դեպքում, երբ փորձագետի եզրակացությունը չի համապատասխանում նշված պահանջներին, օրենսդիրը, հիմք ընդունելով փորձագետի եզրակացության՝ որպես որոշակի հանգամանքներ հաստատելու համար թույլատրելի ապացույցի անփոխարինելիությունը, վարույթն իրականացնող մարմնին օժտել է այդ պահանջների պահպանումն ապահովելու այնպիսի լծակներով, ինչպիսիք են լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննություն նշանակելը, փորձագետին հարցաքննելը:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ այն դեպքում, երբ փորձագետի եզրակացությունը չի համապատասխանում հիմնավորվածության, բավարար չափով հստակության կամ լրիվության պահանջներին, այն չի կարող գնահատվել որպես արժանահավատ ապացույց, քանի դեռ օրենքով սահմանված միջոցներով չեն վերացվել այդ խախտումները»¹⁹:

Այսպիսով, կարող ենք հավաստել, որ, ի տարբերություն ապացույցի մյուս տեսակների, փորձագետի եզրակացության պատշաճ և լիարժեք գնահատումը ենթադրում է վերլուծել այն դրա հիմքերի ամբողջականության ու արժանահավատության տեսանկյունից, այլ կերպ փորձագետի եզրակացության գնահատման գործընթացը նպատակահարմար է դիտարկել դրա **իրավական** (փորձաքննություն նշանակելու մասին որոշման, փորձանմուշներ վերցնելու մասին արձանագրության) և **փաստական** (նմուշների ու օբյեկտների հավաստիության, պատշաճության, համապատասխանության) հիմքերի հարաբերակցության ու միասնականության մեջ:

¹⁹ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ Արայիկ Օսիկի Խաչատրյանի 2015 թվականի մարտի 27-ի ԿԴ1/0006/01/14 որոշման 15-17-րդ կետերը:

Բանալի բառեր – փորձաքննություն, փորձագետ, մասնագետ, հատուկ գիտելիք, ասպարոյց, գնահատում, քրեական դատավարություն, քրեական գործ

ВАГЕ ЕНГИБАРЯН – Особенности доказательственного значения заключения эксперта в уголовном процессе. – В статье анализируются уголовно-правовые и научные основы оценки и использования заключения эксперта в уголовном процессе. С опорой на уголовно-правовое регулирование УПК РА подчёркнуты особенности норм, относящихся к заключениям эксперта. Проанализированы различные подходы учёных, правоприменительные примеры и тенденция Кассационного суда РА по развитию прецедентной практики. В отличие от других видов доказательств оценка заключения эксперта предполагает изучение его достоверности; иначе говоря, целесообразно учитывать в совокупности и целостности правовые и фактические основы конкретного заключения.

Ключевые слова: экспертиза, эксперт, специалист, специальные знания, доказательство, оценка, уголовный процесс, уголовное дело

VAHE YENGIBARYAN – Peculiarities of Evidentiary Value of Expert's Conclusion in Criminal Procedure. – The criminal procedural and scientific bases of assessment and use of expert's conclusion in the criminal procedure are discussed in the paper presented. The author presents legal regulations of RA Code of Criminal Procedure concerning proofs evaluation and, based on that, underlines peculiarities of these norms in regard to the expert's conclusion. Various approaches of scientists and RA law-enforcement practice have been analyzed from this point of view.

The author represents legal approaches of the RA Court of Cassation, as well as examples from other judicial acts related to the topic covered, and shows the trend of RA Court of Cassation case-law development.

As a conclusion, the author states that, unlike other types of proofs, a proper and comprehensive assessment of an expert's opinion implies its study and analysis from the point of view of the integrity and credibility of the foundations, in other words – the process of an expert opinion assessment should be carried out paying attention to the totality and integrity of the legal (decision on expertise commission, protocol on obtaining samples) and actual (authenticity, compliance of samples and objects) bases.

Key words: expertise, expert, specialist, special knowledge, evidence, assessment, criminal procedure, criminal case

Ներկայացվել է՝ 07.03.2019, գրախոսվել է՝ 04.04.2019, ընդունվել է տպագրության՝ 19.04.2019